

مقدمه ناشر

به نام خدا

بدون شک مارادونا اسطوره فوتبال جهانها!
جادوگری که از وسط زمین شروع به دریبل زدن بازیکنان می‌کنه، سریعاً نزدیک و نزدیک دروازه می‌شه و ... !ooooooooo!
حالا برای این که مارادونای کنکورتون باشید، یه سری کتاب جیبی براتون تألیف کردیم به اسم نکته‌باز!

تو فرایند تألیف کتابای نکته‌باز، هوشمندانه عمل کردیم، این طوری که نکات کاملاً ضروری کنکور و استراتژی‌های لازم برای حل سؤالات رو، یک جا براتون آوردیم. علاوه بر همه این‌ها، شما با انتخاب نکته‌باز، می‌تونین در سریع‌ترین زمان ممکن مطالب رو جمع‌بندی کنین، چون تو این کتابا همه مطالب کنکور به صورت نکته‌محور دسته‌بندی شدن.
در پایان جا داره یه تشکر ویژه کنیم از تیم تألیف و تولید خیلی سبز که بدون زحماتشون، بدون شک کتابای به این خوبی نداشتیم ...!

مارادونای زندگی‌ت باش ...

مقدمه مؤلف

دلم ز پرده برون شد کجایی ای مطرب

خلیل بن احمد عروضی، اخفش، سرخسی بهرامی، قطان مروزی، شمس قیس رازی، خواجه نصیرالدین طوسی، مسعود فرزاد، پرویز ناتل خانلری، سیروس شمیسا،؟؟؟ و وحیدیان کامیار، جلیل تجلیل، ابوالحسن نجفی، مهدی حمیدی شیرازی، عباس ماهیار، حسین آهی، رضا عبداللهی، کامل احمدنژاد و تمام همکاران عزیزم که در راه آموزش علم عروض و قافیه قلم و قدم می‌زنند، باغبانان این باغ معطر شعر و خیال و احساس و موسیقی هستند.

یکی از معانی‌ای که در لغت‌نامه‌ها برای واژه «عروض» آمده است، راهی است که در دامنه کوه‌ها و تنگناها است و به تعبیری این راه همان درک موسیقی بیرونی شعر است که با تخته‌سنگ‌های افاعیل عروضی نهر شعر را به بحر بی‌کران ادبیات می‌رساند. ساختار و ویژگی‌های کلی کتاب

در این کتاب در سه درس به مباحث قافیه و عروض پرداخته‌ایم و از ابتدایی‌ترین و مقدماتی‌ترین مبحث عروض و قافیه تا سطح عالی آن به شیوه نکته‌محور پیش رفته‌ایم. یکی از ویژگی‌های این کتاب مینا قراردادن نکات مهم، جهت پاسخ‌گویی سریع‌تر و درک و دریافت عمیق‌تر سؤالات کنکور است و سعی شده در کم‌ترین حجم بیشترین مطالب مطرح شود. مبنای ما در این کتاب بیشتر توجه به تست‌های کنکور بوده است؛ هرچند با نگاه به تمام مباحث عروض و قافیه این کتاب برای همه مقاطع تحصیلی کاربرد دارد. یکی دیگر از ویژگی‌های این کتاب توجه ویژه به تست‌های کنکور این چند سال اخیر و چگونگی پاسخ‌گویی به آن‌ها با روش‌های تستی و بیان نکات خاص تست‌هاست و سعی شده تا پاسخ‌نامه تشریحی این تست‌ها هم درس‌نامه‌محور و جنبه آموزشی داشته باشد. امید که این کتاب راهگشای درک بهتر این دو موضوع مهم عروض و قافیه باشد و فرزندان عزیز این سرزمین با جادوی موسیقی و شعر پارسی بیشتر آشنا شوند.

و اما چند تشکر ویژه

این مسیر با مدیریت سید احسان حسینیان عزیز و لطف و عنایت خانم مریم طاهری و پیگیری‌های منظم خانم آرانی گرمی و ویراستاران نکته‌سنجمان خانم آرانی و آقای فرهاد علی‌نژاد و همکاران پرتلاش بخش تولید طی شد. از تک‌تک این گرامیان سپاس‌گزارم.

ابوالفضل قاضی

فهرست مطالب

درس اول

۷ ..... قافیه

درس دوم

۲۱ ..... وزن و مقدمات عروض

درس سوم

۳۳ ..... پایه‌های آوایی

درس چهارم

۳۸ ..... پایه‌های آوایی همسان (۱)

درس پنجم

۴۳ ..... پایه‌های آوایی همسان (۲) (دولختی)

درس ششم

۵۲ ..... پایه‌های آوایی ناهمسان

درس هفتم

۶۲ ..... اختیارات زبانی

درس هشتم

۷۳ ..... اختیارات وزنی

درس نهم

۹۵ ..... وزن در شعر نیمایی

درس پنجم

پایه‌های آوایی همسان (۲) (دولختی)

وزن دوری به چه وزنی می‌گوییم؟

۲۷

به بیت زیر دقت کنید.

«دلَم از غمَت زمانی نتواند ار ننالَد»

مژه یک دم آب حسرت نشکبید ار نریزد»
 در این بیت مکث میان مصراعی احساس می‌شود که هر مصراع را به دو نیم تقسیم می‌کند و هر نیمه از تکرار دو رکن غیر تکراری تشکیل شده است. در واقع این دو ویژگی از شرایط وزن دوری است.

دلَم از غمَت زمانی نتواند ار ننالَد مژه یک دم آب حسرت نشکبید ار نریزد
 «فعلات فاعلاتن» «فعلات فاعلاتن» «فعلات فاعلاتن» «فعلات فاعلاتن»

هر نیم مصراع حکم یک مصراع را دارد و اگر با هجای کوتاه یا کشیده تمام شود، مانند پایان مصراع بلند محسوب می‌شود.

مثال غفلت از ایام عشق پیش محقق خطاست

مکث میان مصراع

اول صبح است خیز کآخر دنیا فناست

مکث میان مصراع

مفتعلن فاعلن - مفتعلن فاعلن

هر چهار نیم مصراع به هجای کشیده ختم شده است و طبق قانون اختیار شاعری وزنی، بلند محسوب می‌شوند.

۱ فقط مکث میان مصراع داشته باشیم.

۲ دو پایه آوایی برای دو بار پشت هم در یک مصرع تکرار شوند؛ مثال «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن».

۳ **مثال** مقدار یار هم نفس چون من نداندهیچ کس

مکث میان مصراع

ماهی که بر خشک اوفتد قیمت بداند آب را

مکث میان مصراع

این بیت شرط دوم وزن‌های دوری را ندارد، زیرا تنها از تکرار رکن «مستفعِلن» تشکیل شده است.

(خارج ۱۴۰۰)

نقست وزن کدام بیت «دوری» است؟

- ۱) باز آی و بر چشمم نشین ای دلستان نازنین
کآشوب و فریاد از زمین بر آسمانم می‌رود
- ۲) نعیم هر دو جهان پیش عاشقان به جوی
که این متاع قلیل است و آن عطای کثیر
- ۳) زاهد از ما به سلامت بگذر کاین می لعل
دل و دین می‌برد از دست بدان سان که مپرس
- ۴) به شوق چشمه نوشت چه قطره‌ها که فشاندم
ز لعل باده فروشت چه عشوه‌ها که خریدم

پاسخ گزینه ۴ «مفاعِلن فاعلاتن مفاعِلن فاعلاتن»

بررسی سایر گزینه‌ها

گزینه ۱: «مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن»

گزینه ۲: «مفاعِلن فاعلاتن مفاعِلن فعِلن»

گزینه ۳: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعِلن»

مثال	وزن
می ده چهار ساغر تا خوشگوار باشد زیرا که طبع مردم را بر چهار باشد	«مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن» یا «مستفعلن فعولن مستفعلن فعولن»
بُرد دلم را ز ره زلف سمن‌سای او کرد شهید نگه نرگس شهلای او	مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن
خواهی که خبر یابی از خود ز نگار خود آلا ز وجود خود بیزار نباید شد	«مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن» یا «مستفعل مفعولن مستفعل مفعولن»
گر به تو افتدم نظر چهره‌به‌چهره روبه‌رو شرح دهم غم تو را نکته‌به‌نکته مویه‌مو	مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن
شب گذشته شتابان به رهگذار تو بودم به جلد رهگذر اما در انتظار تو بودم	مفاعلن فاعلاتن مفاعلن فاعلاتن
صفتی است حسن او را که به وهم درنیاید روشی است عشق او را که به گفت برنیاید	فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن
ای خوش‌تر از جان آخر کجایی کی روی خوبت با ما نمایی	«مستفعلن فع مستفعلن فع» یا «فعل فعولن فعل فعولن»
اشتر به شعر عرب در حالت است و طرب گر ذوق نیست تو را کژطبع جانوری	«مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن» یا «مفعول مفتعلن مفعول مفتعلن»
جان من است او هی مزیندش آن من است او هی مبریدش	مفتعلن فع مفتعلن فع
جهان فرتوت باز جوانی از سر گرفت به سر ز یاقوت سرخ شقایق افسر گرفت	مفاعلن فاعلن مفاعلن فاعلن
شلوار تاخوردده دارد مردی که یک پا ندارد خشم است و آتش نگاهش یعنی تماشا ندارد	مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

انواع تقسیم‌بندی وزن‌های دوری از نظر تعداد هجا

۳۰

وزن‌های دوری معمولاً به صورت‌های زیر تقسیم‌بندی می‌شوند.

$$۳+۴+۳+۴ \quad 1$$

— — U	U — —	— — U	U — —	مثال
فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن	مفعول	
۴ هجا	۳ هجا	۴ هجا	۳ هجا	

$$۴+۴+۴+۴ \quad 2$$

— U — U	— U U —	— U — U	— U U —	مثال
مفاعلن	مفتعلن	مفاعلن	مفتعلن	
۴ هجا	۴ هجا	۴ هجا	۴ هجا	

$$۴+۳+۴+۳ \quad 3$$

— U —	— U U —	— U —	— U U —	مثال
فاعلن	مفتعلن	فاعلن	مفتعلن	
۳ هجا	۴ هجا	۳ هجا	۴ هجا	

$$۴+۱+۴+۱ \quad 4$$

—	— U U —	—	— U U —	مثال
فع	مفتعلن	فع	مفتعلن	
۱ هجا	۴ هجا	۱ هجا	۴ هجا	

$$۲+۳+۲+۳ \quad 5$$

— — U	— —	— — U	— —	مثال
فعولن	فع لن	فعولن	فع لن	
۳ هجا	۲ هجا	۳ هجا	۲ هجا	

تست کدام ابیات، دارای وزن (دوری) شبیه به یکدیگرند؟ (خارج ۹۸)

- (الف) آن روز قیامت را بر پای کند ایزد
که آبی پی دلجویی بر خاک شهیدانت
- (ب) ای بوستان خوبی خارم ز بی نوایی
بگذار تا بچینم برگی ز بوستانت
- (پ) جور بکن که حاکمان جور کنند بر روی
شیر که پایبند شد تن بدهد به روپهی
- (ت) وقتی دل سودایی می رفت به بستانها
بی خویشتم کردی بوی گل و ریحانها
- (۱) پ - ب (۲) ب - ت (۳) الف - ب (۴) الف - ت

پاسخ گزینه ۲ وزن بیت‌های الف و ب «مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن» یا «مستفعل مفعولن مستفعل مفعولن» است.
بررسی سایر ابیات ب «مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن» یا «مستفعلن فاعولن مستفعلن فاعولن» ب «مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن»

تست وزن کدام ابیات همسان دولختی (دوری) است؟ (خارج ۱۴۰)

- (الف) مرا هر آینه روزی تمام کشته بینی
گرفته دامن قاتل به هر دو دست ارادت
- (ب) بسیار کس شدند اسیر کمند عشق
تنها نه از برای من این شور و شر فتاد
- (پ) تو اسیر ملک هستی به حقیقت ای دریغا
اگر التفات بودی به فقیر مستمندت
- (ت) هزار جان به ارادت همی تو را جویند
تو سنگدل به لطافت دلی نمی جویی
- (۱) الف - پ (۲) الف - ت (۳) ب - پ (۴) ب - ت

پاسخ گزینه ۱ الف «مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن»
ب «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن»
بررسی سایر ابیات ب «مفعول فاعلات مفاعیلن فاعلن» یا «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل» ب «مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فعلن»

تکست وزن همهٔ ابیات «دوری» است به جز ..... (سراسری ۹۹)

۱) صید بیابان عشق چون بخورد تیر او

سر نتواند کشید پای ز زنجیر او

۲) ای که ز دیده غایبی در دل ما نشسته‌ای

حسن تو جلوه می‌کند وین همه پرده بسته‌ای

۳) بیا که در غم عشقت مشوشم بی‌تو

بیا ببین که در این غم چه ناخوشم بی‌تو

۴) می‌برزند ز مشرق شمع فلک زبانه

ای ساقی صبحی درده می شبانه

پاسخ گزینه ۲ وزن گزینه (۳) «مفاعن فعلاتن مفاعن فعلمن» است.

بررسی سایر گزینه‌ها گزینه (۱): «مفتعلن فاعلمن مفتعلن فاعلمن»

گزینه (۲): «مفتعلن مفاعن مفتعلن مفاعن» گزینه (۴): «مفعول فاعلاتن

مفعول فاعلاتن» یا «مستفعلمن فعولن مستفعلمن فعولن»

یک دام وزن دوری که باید بدانید!

۳۱

وزن «مفاعن فعلاتن مفاعن فعلمن» به دلیل این که در رکن آخر یک هجا کم‌تر از وزن دوری دارد، دوری نیست و معمولاً طراحان سؤال این وزن را به عنوان دام دوری استفاده می‌کنند.

تکست وزن کدام بیت با «تو قدر آب چه دانی که در میان فراتی»

(سراسری ۹۸)

یکسان است؟

۱) هر آن کست که ببیند روا بود که بگوید

که من بهشت بدیدم به راستی و درستی

۲) هزار نقد به بازار کاینات آرند

یکی به سکهٔ صاحب‌عیار ما نرسد

۳) اگر روم ز پیش فتنه‌ها برانگیزد

ور از طلب بنشینم به کینه برخیزد

۴) برو معالجهٔ خود کن ای نصیحت‌گوی

شراب و شاهد شیرین که را زبانی داد

بازخ گزینۀ ۱

تُ قَد رِ آ	بِ چِ دَا نِی	کِ دَر مِ یَا	نِ فُ رَا تِی
هَ رَا نِ کِ سَت	کِ بِ بِی نَد	رَ وَا بُو دَ	کِ بِ گُو یَد
— U — U	— U U —	— U — U	— U U —
مفاعِلن	فعلاتِن	مفاعِلن	فعلاتِن

بررسی سایر گزینه‌ها: **گزینه (۲):** «مفاعِلن فعلاتِن مفاعِلن فعلن»

گزینه (۳): «مفاعِلن فعلاتِن مفاعِلن فعلن»

گزینه (۴): «مفاعِلن فعلاتِن مفاعِلن فعلن»

وزن‌های دوری که به دو صورت قابل دسته‌بندی هجایی هستند

۳۲

فقط وزن‌های دوری که با «مفعول» یا «مستفعل» (مستفعلن) شروع می‌شوند به دو صورت قابل تقسیم‌بندی هجایی هستند.

تست کدام بیت دارای وزن دولختی (دوری) است و می‌توان

(سراسری ۱۴۰۱)

آن را به دو صورت دسته‌بندی هجایی کرد؟

۱) ای آفتاب روشن و ای سایه‌های

ما را نگاهی از تو تمام است اگر کنی

۲) دیوانه عشقت را جایی نظر افتاده است

کان جا نتواند رفت اندیشه دانایی

۳) عادت بخت من نبود آن که تو یادم آوری

نقد چنین کم اوفتد خاصه به دست مفلسی

۴) کشته معشوق را درد نباشد که خلق

زنده به جان‌اند و ما زنده به تأثیر او

پاسخ گزینه ۲ مصراع اول به صورت اول:

دی	وا	نِ	ی	عش	قَت	را	جا	یِ	نَ	ظَا	رُف	تا	دَسْت
U	U	—	—	—	—	—	—	—	—	U	—	—	U
مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن

مصراع دوم به صورت دوم:

کان	جا	نَ	تَ	وا	نَد	رَفْت	اَن	دِی	شِ	ی	دا	نا	یِ
U	U	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
مستفعل	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن	مفعولن

درسی سایر گزینه‌ها گزینه (۱): «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن» یا «مستفعلن مفاعِلْ مستفعلن فَعْل» (دوری نیست).

گزینه (۳): «مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن» (وزن دوری هست، اما به دو صورت تقسیم نمی‌شود).

گزینه (۴): «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» (وزن دوری هست، اما به دو صورت تقسیم نمی‌شود).

نقصات وزن کدام بیت دولختی (دوری) است و می‌توان آن را به

دو صورت دسته‌بندی هجایی کرد؟ (خارج ۱۴۰۱)

(۱) آخر نه دل به دل رود، انصاف من بده

چون است من به وصل تو مشتاق و تو ملول

(۲) تو جهان پاک داری نه وطن به خاک داری

چه شود اگر زمانی به جهان ما درآیی

(۳) تو مست خواب نوشین تا بامداد و بر من

شب‌ها رود که گویی هرگز سحر نباشد

(۴) کار فرو بسته‌ام هیچ گشایش ندید

تا گره زلف را کارگشا کرده‌ای